

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИМІРЮВАННЯ ПЕРЕДАННЯ ЦІННОСТЕЙ ВІД БАТЬКІВ ДО ДІТЕЙ

Виконаний огляд сучасних досліджень передавання цінностей між батьками та дітьми дозволив, у першому наближенні, виділити – у відповідності до того, наскільки повно діти реплікують цінності своїх батьків, і які процеси (внутрішньосімейні, мікро- та макросоціальні) сприяють (ре-)трансляції цінностей, такі три групи відповідних студій: дослідження передавання культурних цінностей; дослідження передавання цінностей, сформованих під впливом структурно-стратифікаційної позиції індивідів; дослідження, які вимірюють ретрансляцію особистих, одиничних, специфічних цінностей (наприклад, релігійності, політичних вподобань, моральних устоїв тощо).

Ключові слова: ціннісні орієнтації, передавання цінностей між батьками та дітьми, вимірювання ретрансляції цінностей.

Ціннісні орієнтації складають основу мотиваційних компонентів особистості, її поведінки, і дослідження передавання цінностей становлять основу для вивчення поведінкових або структурних трендів у суспільстві, прогнозуванні соціальних явищ. Ретрансляція цінностей і ціннісних орієнтацій від батьків до дітей становить специфічний предмет соціологічного аналізу, котрий не тільки залишається актуальним, а й привертає з часом більше уваги дослідників, суттєвою мірою – в рамках вивчення процесів соціалізації та соціальної адаптації. При цьому, відносно даної теми можна констатувати недостатню її представленість на рівні вітчизняного соціологічного дискурсу, зокрема на рівні характеристики сучасного стану досліджень. Таким чином, метою представленої роботи є систематизація концептуально-методологічних особливостей підходів до вимірювання ретрансляції цінностей між батьками та дітьми.

Підходи до дослідження ціннісних зв'язків між батьками та дітьми

Питання відношення між особистістю та соціальною структурою становить одну з класичних «вічних» соціологічних дослідницьких проблем. І саме дослідження впливу соціальної структури на ціннісні орієнтації індивідів у контексті передавання цінностей в родині входять у *першу* та основну *групу* відповідних студій, найвідомішими серед яких є студії, започатковані Мелвіном Коном (М. Коhn) ще в 50-ті роки ХХ століття, вагоме значення котрих зауважує Н. Смелзер, зокрема характеризуючи особливості соціологічно-

го аналізу соціалізації. Дійсно, М. Кон та його колеги одними із перших стали регулярно вивчати не лише на теоретичному, а й на емпіричному рівні, чи може соціальна структура впливати на формування ціннісних орієнтацій у батьків та нащадків [2; 3; 6]. Проаналізувавши те, наскільки суттєво соціально-структурні (а саме – класові та стратифікаційні) позиції батьків впливають на їх власні цінності та цінності їхніх дітей, а також процеси, котрими опосередковується відповідний вплив, М. Кон та його співавтори показали, що існує взаємозв'язок між соціоструктурними обставинами життя (а саме – позиціями у класовій, стратифікаційній та професійній структурах) та особистістю [2; 3; 6]. Зокрема, показано, що батьки, посідаючи різні структурні позиції та перебуваючи під впливом різних умов існування, інтерналізують специфічний набір ціннісних орієнтацій, які розглядають як бажані риси для соціалізації у власних дітей і, відповідно, передають їм у подальшому в процесі соціалізації.

Дослідження М. Кона стимулювали низку студій щодо вивчення різних аспектів міжгенераційного передавання цінностей. Дж. Райт (J. Wright) [43] у США, Чін-Чан (Chin-Chan) [44] у Тайвані, П. Туфіс (P. Tufis) [42] у Румунії, Дж. Тудж (J. Tudge) [41] у США та Росії, реплікуючи методика Кона, вивчали зв'язок соціального статусу з батьківськими цінностями, Т. Ластер (T. Luster) та колеги [26] досліджували зв'язок класу, цінностей батьків з їхньою виховною поведінкою та виховними практиками. В. Джекес (V. Gecas) [15] вивчав вплив позиції сім'ї на типи покарань, які батьки застосовують; дослідження Джекес і колег [15], проведене за

методологією Кона, спрямоване на тестування гіпотези Кона про вплив соціально-класової позиції на виховні практики дітей, проте необхідно зауважити, що автори обмежилися вимірюванням соціоекономічного статусу індивіда та оцінкою його впливу на наявні виховні практики в родині, хоча це швидше зміщене відтворення концептуальних висновків, отриманих Коном, ключова ідея якого полягала не у тому, що соціальний клас впливає на ціннісні орієнтації батьків, а у тому, що обумовлені структурними позиціями відмінності умов життя батьків впливають на інтерналізацію ними різних цінностей і, своєю чергою, це впливає на структуру батьками їхніх виховних практик. В Україні під керівництвом В. Хмелька – співавтора та колеги М. Кона – у 2000-х роках. було захищено декілька робіт (зокрема, С. Цигічка) із відповідної тематики (на жаль, неопублікованих). Т. Бібларц (Т. Biblarz), В. Бенгстон (В. Bengston), А. Букур (А. Bukur) [38] проводили дослідження міжгенераційної мобільності поколінь з імплікаціями, взятими з досліджень М. Кона. Окрім цього, з'являються дослідження П. Девіса-Кіна (Р. Devis-Keane) [13], у якому вивчається вплив соціального класу сім'ї на успішність дітей, К. Меєр (К. Maier) [26] про вплив спеціальності батьків на освітні цінності дітей та В. Коєн-Скалі (V. Cohen-Scali) [12] про вплив структурних характеристик сім'ї на вибір дітьми їхньої спеціальності. Варто також виділити сукупність розвідок, що зосереджувалися на дослідженні внутрішньосімейних процесів, які стимулюють або затримують ретрансляцію цінностей до нащадків – це роботи авторів У. Шонпфлюг (U. Schonpflug) [32], Д. Барні (D. Barni) [10], К. Тем (К. Tam) [37].

Другу групу складають роботи, присвячені ретрансляції специфічних для тієї чи іншої культури цінностей. Так, І. Альберт (I. Albert) [8], К. Хонг (X. Hong) [17], Г. Троммсдорф (G. Trommsdorff) [39; 40] порівнюють передачу цінностей в індивідуалістичних та колективістських країнах. Р. Фішер (R. Fisher) вимірює ступінь впливу культурних цінностей на конструювання особистісних цінностей [14]. Окремий фокус аналізу складає вивчення ціннісної соціалізації дітей із сімей-іммігрантів з колективістсько-орієнтованої країни в індивідуалістичну, відмінність батьківських практик у різних культурно-орієнтованих країнах У. Шонпфлюг (U. Schonpflug) [33], К. Бьонке (К. Boehnke) [11], М. Хайні (М. Hynie) [18], Х. Ідема (Н. Idema) [19]. Вплив певних виховних практик на передачу цінностей до нащадків з різних культур вивчають А. Аавік (А. Aavik) [7],

А. Нафо (А. Knafo), Ш. Шварц (S. Schwartz) [21; 22]. Зауважимо, що під час огляду літератури не вдалося натрапити на праці, котрі акцентували б увагу на дослідженні внутрішньосімейного передання цінностей до дітей-іммігрантів з індивідуалістичних країн за умов проживання в країнах колективістських.

Нарешті третю групу досліджень, яку варто виокремити, утворюють студії, присвячені переданню не окремих комплексів цінностей, а специфічних окремих ціннісних орієнтацій, а саме: принципів моралі [9], паттернів поведінки [25], релігійності [29].

В цілому зауважимо, що дослідження процесу передання цінностей поступово втрачає значення як специфічний і нетривіальний предмет аналізу, перетворюючись на стандартну тему дослідження контекстів функціонування взаємин між батьками та дітьми. Дослідники зменшують увагу до власне ціннісних зв'язків між батьками та дітьми, і натомість більше фокусуються на особливостях контекстуальних соціальних процесів мікро- та макрорівня, які можуть так чи інакше впливати на якість, силу та динаміку ціннісних зв'язків.

Теоретичні моделі вимірювання зв'язку між цінностями батьків і дітей

Вимірювання ціннісного зв'язку у сім'ї багато в чому залежить від того, якими концептуально-теоретичними принципами керується дослідник, як він характеризує внутрішньосімейні процеси, якими опосередковується передання цінностей від батьків до нащадків. Відповідно, це пов'язано і з тим, як конкретно концептуалізується феномен «передання цінностей» (дискусію про визначення того, що є «ціннісні орієнтації», тут не наводимо, зважаючи на високий ступінь вивченості цього питання у науковій літературі, що, як представляється, не потребує додаткового обговорення). Так, Д. Барні визначає передання цінностей як сприйняття дітьми батьківських цінностей [9, с. 106–107]. Шонпфлюг визначає процес передання цінностей як такий, що результує в подібності батьківських та дитячих цінностей або соціальних орієнтацій [31, с. 230]. З метою включення більшої кількості досліджень до аналізу, будемо вважати фактом передання цінностей ступінь подібності батьківських цінностей та / або батьківських соціалізаційних цінностей з цінностями дитини.

Так, концептуалізуючи ціннісні орієнтації як відносно усталені принципи, критерії, стандарти, які виступають певними уявленнями, ідеями,

допоки не будуть активовані під час інтеракції (як прямої, так і опосередкованої), і тоді проявляються у ставленнях індивіда до певних об'єктів та його поведінці, Роан і Зен [29] віднаходили кореляції між цінностями батьків та дітей, будували регресійні моделі. Проте складно уявити, щоб батьки передавали дітям усі свої цінності. Радше повинні мати місце певна селективність з боку батьків. Тому варто розмежовувати цінності батьків та цінності, які вони хочуть бачити у своїй дитині.

Найкращу концептуалізацію батьківських соціалізаційних цінностей можна віднайти у М. Кона, який визначає їх як бажані риси для своїх дітей [2, с. 33]; ті цінності, які батьки найбільше хотіли б бачити відображеними у поведінці своїх дітей [3, с. 45]. У межах дослідження впливу соціально-структурної позиції особистості на формування виховних батьківських цінностей М. Коном було визначено набір із 13 батьківських цінностей [3, с. 46]: «Увага до інших», «Зацікавленість тим, як і чому щось відбувається», «Відповідальність», «Самоконтроль», «Гарні манери», «Охайність і чистота», «Бути хорошим учнем», «Чесність», «Слухняність та терплячість», «Здоровий глузд та розсудливість», «Поведінка, належна хлопчику (дівчинці)», «Прагнення до успіху», «Здатність ладнати з іншими дітьми». Такі ціннісні орієнтації формують інтегральний індекс другого порядку – «цінування самостійності», який виступає відображенням впливу умов існування індивіда, залежно від його соціально-стратифікаційної позиції, на ціннісні орієнтації.

Процес передання цінностей у сім'ї є вкрай варіативним: вивчається як вплив структурних компонентів, так і культурного клімату на передачу цінностей. Вимірвальна модель залежить від концептуалізації цінностей як таких. Деякі дослідники, скажімо, М. Кон, розглядають їх як певні бажані для виховання риси, тоді як Шварц визначає їх загальніше – як ідеї, що повинні бути активованими під час поведінки індивіда. Відповідно до концептуалізації розробляється й інструментарій. Водночас можна зустріти й такий підхід, що застосовують дослідники С. Маєрс [29] та А. Ліфброер [25], котрі, вбачаючи у цінностях поведінкові паттерни, скеровують свій інструментарій на вивчення поведінкових паттернів, ігноруючи цінності як такі.

Соціалізація індивіда – це поступовий та комплексний процес набуття індивідом вітальних соціальних характеристик, важливих для існування та функціонування у суспільстві. Кожен індивід проходить певні етапи життя, на

кожному шаблі якого він перебуває під впливом різних структурних, інституційних, культурних елементів, інших індивідів, які скеровують його соціалізацію. Комплексний, тому що на індивіда впливають різні компоненти соціальної реальності, агенти соціалізації. Нові здобутки у соціології привели до переосмислення моделі соціалізації індивіда. Справді, на початку передача цінностей, норм, експектації суспільства розглядалась як односторонній процес, де батьки частіше виступають активними трансміттерами, а діти – пасивними реципієнтами. Проте новітні теорії – структурації, дуальності структури та агента – запропонували свіжий погляд на проблему інтеракції, дій індивідів загалом та соціалізацію індивіда зокрема.

Спрощена модель ціннісної соціалізації старої школи виглядала б приблизно так: батьки, впливаючи на дітей, передають їм власні цінності, діти пасивно їх засвоюють. У сучасному контексті такий погляд на ціннісну соціалізацію викликає декілька зауважень. По-перше, в цій моделі участь дітей у процесі редукціонується до ролі певного пасивного одержувача, якому батьки намагаються нав'язати власні цінності. Зважаючи на те, що будь-яка інтеракція в соціології визначається як взаємодія (тобто, обидва актори є активними учасниками безпосередньої взаємодії) двох акторів, наведена вище модель виступає помітним спрощенням дійсності: вона виключає агентність та рефлексивність дітей. По-друге, така модель фіксується на результаті передання цінностей, а не на безпосередньо процесі, особливостях передання цінностей. У зв'язку з цим, У. Шонпфлюг ввела в обіг термін «пояси передання» («transmission belts») для позначення медіаторів при переданні цінностей між трансміттером та адаптером [32, с. 213]. Нарешті, не враховуються соціальний контекст та біологічні чинники, які виступають фундаментом, на якому формується особистість індивіда, а саме: як індивід інтерпретується та як відносно нього конструюються очікування у суспільстві через вплив раси, гендеру, інших приписних статусів. Тому постає проблема формування таких парадигмальних засад, які б дозволяли уникати зазначених недоліків і надавали релевантну модель для відповідного аналізу.

Варто зауважити, що основу для вищезазначених моделей можуть становити ряд підходів, які буде розглянуто далі. Перший підхід, це модель, запропонована Л. Кузунські [22], спрямована на подолання першої проблеми – односторонності зв'язку між батьками та дитиною:

вводиться модель двонаправлених впливів, яка включає декілька рівнів. Перший, верхній рівень конструюють *динамічні* двонаправлені впливи контекстуальних чинників: одноклітків, школи, ЗМІ тощо. Логічно також очікувати, що вплив контекстуальних чинників залежатиме від того, на якому етапі життя дитина перебуває. Наступний рівень моделі включає «Батьківську працюючу модель» та «Працюючу модель дитини»: вони пов'язані з верхньою моделлю, перебувають під впливом та впливають на неї, проте не пов'язані між собою; включають переконання, цінності, навички, мотиви, ставлення кожної групи індивідів. Термін «працююча» особливо важливий, тому що він наголошує на агентності індивіда: здатність обдумувати власні вчинки, приймати рішення тощо. Кожна модель для батьків та дитини включає екстерналізацію та інтерналізацію отриманої інформації, що впливає на взаємодію батьки-дитина. В ході взаємодії можливе виникнення таких процесів: конфлікт, кооперація, взаємовпливи, споглядання та моделювання, які належать до «узгодження» продуктів екстерналізації батьків та дітей, та, як наступний крок, інтерналізація таких продуктів. Така модель евристично важлива, тому що підкреслює динаміку відносин батьки-діти при ціннісній соціалізації.

Вищенаведена теорія значною мірою розширює роль дітей у ціннісній соціалізації. Також, варто додати, важливі висновки Грюсека і Гуднова [20, с. 241]. Інтерналізація цінностей дітьми має два ступені: на першому етапі діти мають розрізнити, усвідомити ті цінності, які батьки хочуть їм передати; на наступному – діти сприймають (або відхиляють) батьківські цінності. Зважаючи на те, що зв'язок «батьки-дитина» розглядається як двонаправлений, така модель справедливою не лише для дітей, а й для батьків. Як бачимо, ця модель релевантна ось чому: вона динамічна; вона включає соціалізацію протягом життя (а не соціалізацію, яка триває до певного періоду або протягом декількох періодів життя); вона є двонаправленою, тобто включає 1) агентність дітей та 2) вплив дітей на цінності батьків, внаслідок чого цінності батьків можуть змінюватися.

Еко-культурна модель [38], автором якої є Г. Троммсдорф, концентрується на переданні культурних паттернів. До теоретичної схеми входять такі компоненти: активні агенти (батьки-діти); їхні взаємовідносини, тобто медіатори, які кристалізуються у батьківських усвідомлених та неусвідомлених виховних практи-

ках; зміст, суть повідомлення, що передається; культурний та соціоекономічний контекст, в якому ціннісна соціалізація відбувається, наскільки він стабільний або проходить етап змін. Важливою є типологія напрямів передання цінностей: горизонтальна (інтрагенераційна), вертикальна (інтергенераційна) та «скошена» (через соціальні інституції та інших агентів соціалізації) ціннісні соціалізації. На відміну від інших авторів, Г. Троммсдорф: 1) включає біологічне в теорію соціальної соціалізації (біологічна потреба малюків у безпеці та відчутті належності) та 2) розглядає передання цінностей як процес, що триває протягом життя індивіда, а отже, його неможливо дослідити лише узявши за одиницю аналізу зв'язок батьки-діти. Радше прослідкувати зв'язок через декілька генерацій однієї сім'ї.

Дещо з іншого боку проблема ціннісної соціалізації нащадків розглядається в розробленій В. Грольніком, Е. Дечі та Р. Раяном теорії самодетермінації [16]. Вона підступає до процесу соціалізації, вивчаючи дитину як активного актора, з внутрішньою мотивацією адаптуватися до зовнішніх вимог соціальної реальності, що результує в інтерналізації нею цінностей та поведінки, які згодом вона вважатиме своїми власними. Саме такий результат ціннісної соціалізації вважається успішним.

Вищеперераховані теоретичні моделі, на відміну від класичних, пояснюють значно повніше ціннісну соціалізацію дітей, а також зміну у ціннісних орієнтаціях їхніх батьків, а саме: вони концентруються на двонаправленості зв'язку батьки-дитина; до уваги береться як результат, так і процес передання цінностей. Відповідно, варто говорити про відносну передачу цінностей [38]: ступінь, до якого діти сприймають цінності батьків; контролюються макроструктурні та макрокультурні характеристики соціальної реальності.

Додамо, що необхідно проводити експліцитне розрізнення між впливом цінностей батька та матері, які можуть різним чином та з неоднаковою інтенсивністю впливати на інтерналізацію дітьми цінностей. У більшості випадків цей аспект є латентним у контексті вивчення «інтерналізації цінностей дитиною», під якою розуміють лише певну селективність дітей у сприйнятті цінностей. При конструюванні відповідної вимірювальної моделі потрібно зважати на цей впливовий чинник – відмінності у відносинах між батьком, матір'ю та дитиною, котрі регулюють інтерналізацію дитиною цінностей.

Підходи до оцінки процесу трансляції ціннісних орієнтацій між батьками та дітьми

Методики вимірювання ціннісного зв'язку між батьками та дітьми у дослідженнях М. Кона та колег.

Питання відбору методик для вимірювання ціннісного зв'язку між батьками та дитиною є одним із центральних серед дослідників. М. Кон у лонгітюдному дослідженні ціннісного зв'язку між батьками та дітьми виокремив два типи ціннісних наборів, які було зведено у два фактори другого порядку – самостійність та конформність. Для вимірювання індексу самостійності було виділено концепт батьківських цінностей, який включав 13 бажаних характеристик [39, с. 111–112], серед яких: п'ять відображали цінування самостійності (напр., здоровий глузд та розсудливість); чотири відображали цінування конформності (напр., мати гарні манери, послух перед батьками); чотири «філлери», які не належали ані до цінування конформності, ані до самостійності (напр., здатність ладнати з іншими дітьми).

Батьківські цінності вимірювалися таким чином. Респондентам пропонувалася картка з 13 ціннісними орієнтаціями, їх треба було проранжувати, відповідаючи на такі запитання [41, с. 528]: «Які три характеристики з наведених на картці Ви б визначили як найцінніші з усіх?», «Яку характеристику, з наведених на картці, Ви б визначили як найбільш цінну від усіх?», «Яку характеристику, з наведених на картці, Ви б визначили як найменш цінну від усіх?», «Які три характеристики, з наведених на картці, Ви б визначили як найменш цінні від усіх?».

Проранжовані цінності розподілялися за балами¹ [39, с. 112], з яких вибудовується індекс самостійності. Такий самий метод застосовано до вимірювання ціннісних орієнтацій нащадків. Після вирахування значення індексу самостійності окремо для батьків та нащадків, їх розташували на континуумі, де найвищі бали означали найбільше цінування самостійності, а найменші – найбільше цінування конформності. Використання псевдометричних шкал (коли випадки ранжуються на певному лінійному проміжку, як у індексі цінування самостійності у Кона) безумовно закладає підґрунтя для отримання валідних даних. Адже такі шкали є найчутливішими до індивідуальних особливостей, що дозволяє повніше описати соціальні процеси в порівнянні з номі-

нальними та порядковими, які розподіляють або ранжують респондентів за певними категоріями. Такий метод вимірювання гарантує обґрунтованість отриманих висновків. Крім того, надійність та валідність його методики підтверджено подальшими дослідженнями [41; 26].

Застосовуючи методику М. Кона для дослідження у Тайвані, Чін-Чан і колеги [44] мусили адаптувати інструментарій – набір ціннісних характеристик батьків для власної дитини. Цікаво, що після проведення статистичних процедур у дослідника утворилося чотири фактори – конформність, гармонійність, допитливість та самообмеження. Оцінювати кожен індикатор респонденти мусили відповідно до чотирипозиційної шкали, наведеної вище.

Отже, характерною рисою досліджень, у яких вивчається вплив структурно-класової позиції на ціннісні орієнтації, є, по-перше, використання інтегральних показників. Адже досліджувані латентні конструкти типу «соціального класу», «теплота сімейних стосунків» тощо неможливо виміряти прямим способом. По-друге, використовувані інтегральні показники можна розділити на два типи: для 1) вимірювання статусу сім'ї, батьків або одного з батьків, їхньої структурної чи класової позиції та 2) вимірювання ознаки – ціннісних орієнтацій, батьківських практик, – на формування яких вимірюватиметься вплив перших індексів.

Останнє питання, варте обговорення, стосується релевантності застосованого М. Коном лонгітюдного методу для фіксування передання цінностей до нащадків, а відтак – успішності або неуспішності ціннісної соціалізації. Привертає увагу пов'язана із цим логіка дослідження. Так, проводяться два ціннісні зрізи: перший з батьками щодо їхніх цінностей до дітей, через 10 років – з матерями та дітьми. Було доведено, що професійна стратифікаційна позиція батька впливає на цінність, яку він хотів би, щоб мала його дитина. Тому припускається (і вже емпірично доведено), що батьки із нижчих та середніх класів через виховні практики, організацію дозвілля дітей структурують життя дітей та передають власні цінності. Припустимо, таким чином батьки передавали дітям бажані цінності. Другий зріз відбувається, коли дітям вже виповнилося від 13 до 25 років. Відповідно, встановлюється стійка подібність між цінуванням самостійності батьком та дитиною. Причому в евристичній моделі Кон розкриває важливість впливу освітньої самостійності дітей на цінування ними самостійності. Постає запитання – чи справді міжгенераційна передача цінностей має місце? Можливо, це структуроване

¹ Цінності – «філлери» отримували значення «3», найбажаніша цінність – «5», три найцінніші характеристики – «4», три найменш цінні – «2» та найменш цінна від усіх – «1» [41, с. 112].

середовище, в якому зростає дитина, яке впливає на цінування самостійності. Цінності дітей не вимірювалися на початок дослідження. Вже відомо, що батьки структурують життя, діяльність своїх дітей (інтенційно та позасвідомо) відповідно до власних цінностей та бажаних цінностей для дитини. Тобто, соціальне середовище дитини з середнього класу вибудовуватиметься так, що не лише сім'я, а й дозвілля, гуртки, дитсадки, родинні зустрічі будуть транслювати їй важливість цінування самостійності. Також, можна припустити, в старшому віці у школі або університеті (зважаючи на вікову дисперсію дітей-респондентів) діти структурують свою діяльність так, щоб мати змогу діяти відповідно до критеріїв та стандартів, які вони цінують. З'являється ефект, описаний Коном: створені дітьми соціальні умови будуть впливати на їхнє сприйняття реальності, тобто – відтворювати соціалізацію цінності самостійності. Може мати місце ефект "Zeitgeist" [10]: вплив загального ціннісного середовища на ціннісні орієнтації дітей. Тому варто знайти такий спосіб вивчення передання цінностей у сім'ї, який би дозволив ґрунтовно підтвердити передачу цінності від батьків до нащадків у межах однієї сім'ї.

Відповідно до визначення ціннісних орієнтацій як лонгітюдних керівних принципів, вивчення ціннісної подібності в межах однієї генерації навряд чи принесе однозначно релевантні дані. Швидше одним з методів для оцінки ступеня переважання ролі певної цінності має бути панельний метод дослідження для виявлення того, чи справді батьківські цінності стали цінностями нащадків. Спосіб вивчення динаміки ціннісних орієнтацій дитини протягом життя, автором якого є Г. Троммсфдорф [40], і є надійним методом для виявлення динаміки ціннісного набору особистості.

Інший спосіб дослідження передання певної цінності – відслідковування передання такої цінності в контексті трьох поколінь (у випадку гіпотези Кона – контролювати кореляції за класовою позицією сім'ї). Такий метод дослідження допомагає відстежити важливість та силу певної цінності або набору цінностей у житті особистості.

У цілому методика М. Кона для вимірювання ціннісної соціалізації має такі переваги: валідність вимірювання ціннісних орієнтацій, чутливість до індивідуальних інваріацій. Проте найкращими методами збору інформації щодо виявлення ціннісних орієнтацій, які переважають у житті особистості, є панельний тип дослідження або вивчення динаміки цінностей особистості через контроль ціннісних орієнтацій поетапно, упродовж життєвого шляху.

Дослідження впливу макросередовища на динаміку передачі ціннісних орієнтацій.

У цій частині буде висвітлено такі проблеми: 1) вплив культурних ціннісних орієнтацій на суспільному рівні на динаміку передання ціннісних орієнтацій; 2) тренд щодо збільшення цінування самостійності, який проявився останнім часом. Такі проблеми варті обговорення, тому що певні методики доволі проблематично застосувати на суспільствах іншого типу (напр., враховуючи проблеми, які виникли у дослідника під час адаптації ціннісної шкали М. Кона [42]). Зважаючи на те, що така проблема виникла із застосуванням методики Кона, надалі обговорення проходитиме у контексті його інструментарію.

Часто, згадуючи про культурні ціннісні орієнтації населення на макрорівні, суспільство поділяють на два типи: колективістські та індивідуалістичні. Яскравим прикладом країни, у якій найбільше цінується колективізм, є Китай, але це твердження, звісно, екстраполюється на країни Східної Азії. І навпаки, найбільш яскраво вираженою індивідуалістичною країною вважаються США, а також країни Західної Європи.

Цінування самостійності сім'єю буде суттєво залежати від культурного контексту, в якому сім'я перебуває. Культурні цінності, відповідно до концептуалізації індивідуальних цінностей у методологічному розділі, можна визначити як критерії бажаного, керівні принципи поведінки людей на соціальному рівні. Ш. Шварц визначає культурні цінності як імпліцитні чи експліцитні поширені ідеї про хороше, правильне і бажане у суспільстві [35, с. 3]. Зважаючи на те, що культура впливає на макроклімат у суспільстві, вона скеровуватиме роботу головних інституцій суспільства, тобто – формуватиме різні інституційні матриці залежно від культурного типу суспільства. Інституції встановлюють «правила гри між індивідами [...] структурують повсякденне життя, зменшуючи невизначеність» [4, с. 17]. Тому у кожному суспільстві сформовано різні інституційні матриці з відповідними «правилами гри».

Батьки схильні при соціалізації нащадків надавати перевагу цінностям, які переважають у суспільстві [37, с. 2]. Справді, батьки прагнуть виховати дитину так, щоб вона була найкраще адаптована до інституційних вимог суспільства, що скерує щоденні інтеракції та поведінку індивіда – полегшить функціонування у соціумі. Такі мотиви регулюють виховну поведінку батьків щодо дітей. Тому, ігноруючи культурний макроконтекст при вивченні передання цінностей до нащадків, можна отримати суперечливі дані.

Може, скажімо, виявитися, що вагома частина працівників середнього класу у Китаї схильна цінувати конформність. Або навпаки, як виявили емпіричні дослідження у США [17, с. 14], робітники із нижчих класів більше схильні цінувати самостійність, автономність. Також Ш. Шварц [35, с. 22] дослідив вплив культурних цінностей на відношення людини до роботи і виявив, що, справді, робітники (вчителі), які живуть у консервативно та ієрархічно орієнтованих країнах, схильні на індивідуальному рівні цінувати взаємозалежність у групі, ієрархічність розподілу завдань, тоді як учителі з країн, де вище цінується автономність, схильні переслідувати індивідуальні цілі у роботі, прагнуть до індивідуального кар'єрного росту та цінують креативність та автономність у роботі. Пам'ятаючи аксіому про вплив умов праці на ціннісні орієнтації індивіда щодо нащадків (а також, припускаючи, що вчителюють респонденти не один рік), можна припустити, що у першому випадку цінність конформності буде переважати, а у другому – цінність автономності, самостійності. Звісно, такі висновки варто сприймати обережно. Не знаючи набору індикаторів, який Ш. Шварц використовує для вимірювання індексів ієрархії, консервативності та автономності, і тому не маючи змоги їх зіставити з індикаторами, які використовує М. Кона для вимірювання концепту самостійності, важко передбачити, наскільки значним буде культурний вплив. Однак є підстави стверджувати, що такий культурний вплив буде присутній.

Друга проблема, на яку необхідно звернути увагу, це вже вищезгадані тренди у бік більшого цінування самостійності. Р. Інглхарт [20] пов'язує феномен переходу країн (дослідження проведено у країнах Західної Європи) до пост-матеріалістичних цінностей [20, с. 2] – до більшого цінування автономності, свободи самовираження зі зміною цінування виживання, матеріального забезпечення (трендів, які переважали до Другої світової війни). Вважається, що такі зміни відбуваються паралельно із змінами політичного світогляду, релігійних орієнтацій та гендерних ролей у постіндустріальних суспільствах [20, с. 8]. Для перевірки вищенаведеної гіпотези Р. Інглхартом введено два набори індексів – цінування «світсько-раціональних» цінностей (всупереч традиційним) та цінування самовираження (всупереч виживанню). Наразі розглянемо другий тип цінностей. Проглянувши питання, які утворюють індекс «виживання», можемо бачити, що, певною мірою, вони суголосні з індикаторами, що будували вимір самостійності у

дослідженні М. Кона. До прикладу, у шкалі Інглхарта (табл. 2) твердження «Коли робочих місць не вистачає, чоловік має більше прав на роботу, ніж жінка» та «Університетська освіта більш важлива для хлопчиків, ніж для дівчаток» суголосні з індикатором «Поводитись, як належить хлопцю / дівчинці (чоловіку / дружині)», адже і ті, й ті відтворюють сексистські настрої суспільства. Також твердження в опитувальнику Р. Інглхарта «Толерантність не є важливою характеристикою для навчання дітей» та індикатор «Чуйність до інших» можуть, гіпотетично, обернено корелюватися. До цього, твердження «Фантазія (творча уява) не одна з найбільш важливих речей, якої навчають дітей» та індикатор «Зацікавленість у тому, що і як відбувається» також гіпотетично можуть обернено-корелювати. Тобто, можна теоретично припустити, що індикатори у шкалах Р. Інглхарта та М. Кона мають певну смислову подібність. Таким чином, тренди, виявлені і доведені Р. Інглхартом, справджуються і для дослідження М. Кона. Цим, власне, і можна пояснити велике поцінування самостійності нижчим класом [17, с. 14]. Перехід до постіндустріального етапу розвитку, коли матеріальні цінності відходять на другий план, ставлячи самореалізацію, автономність на перше місце, поставив під питання подальшу валідність методики М. Кона щодо вивчення залежності батьківських цінностей від класової позиції, а тому – впливу класової позиції на ціннісні орієнтації нащадків. Адже кожне наступне покоління (когорта) надає все більшій значимості самовираженню. Постає питання розробки нового інструментарію для дослідження. Звісно, такі висновки мають певні обмеження. По-перше, ця теорія є лише гіпотезою та потребує емпіричної перевірки. По-друге, такі висновки не можна розповсюджувати на суспільства з домінуванням колективізму як цінності.

Альтернативні методики вимірювання ціннісного зв'язку.

Існують альтернативні методики дослідження, що ґрунтувалися на підході до вимірювання цінностей, який розробив Ш. Шварц. Широко використовуються два їхні типи: Portrait Values Questionnaire (PVQ) та Schwartz Value Survey (SVS).

Шкала вимірювання ціннісних орієнтацій SVS є старою версією PVQ. Вона складається з 56 ціннісних найменувань, які респонденти оцінюють відповідно до схожості профайлу до себе, відповідаючи на питання: «Наскільки Ви під-

тримуєте кожну з наступних цінностей?». При проведенні дослідження Альберт та колеги [8] відійшли від класичної дев'ятибальної шкали Шварца (7 – «Найважливіша від усіх», 1 – «Найменш важлива», 0 – «Не важлива», -1 – «Опонує моїм цінностям») і перетворили її на восьмибальну (7 – «Найбільш важлива», 0 – «Не важлива взагалі») (повне віяло див. у табл. 2). Тромм-сдорф [39] видозмінила шкалу під час дослідження американських та румунських сімей, до якої включила лише 13 пунктів із 57: такі, що концентрувалися на вимірі «колективізм – індивідуалізм». Також вона зменшила кількість пунктів шкали, залишивши лише 5 найменувань (5 – «Дуже важлива», 1 – «Зовсім не важлива»). Загалом, варто пам'ятати, що такі модифікації можуть призвести до появи систематичних помилок, якщо шкала була «розрізана» на непропорційні інтервали. Тому на кожному етапі розробки або модифікації шкал варто перевіряти, чи вона теоретично все ще вимірює модель адекватно.

Як зазначав Шварц, через складність SVS-шкали для сприйняття деякими респондентами, він вимушений був розробити нову, з простішими формулюваннями, які підходили б широкому колу респондентів.

Опитувальник PVQ також вимірює особистісні ціннісні орієнтації індивідів. III. Шварцом було виділено 10 мотиваційно відмінних ціннісних рис: самостійність, універсалізм, доброта, традиція, конформізм, безпека, влада, досягнення, гедонізм, стимуляція, які є агрегованими показниками і вимірюються набором із 40 різних суджень. Кожен індекс включає в себе певний набір таких суджень. Наприклад, твердження «Придумувати нові ідеї та бути креативним для нього важливо. Він любить робити речі у власний оригінальний спосіб» [37, с. 55] описує самостійну особу. Для вимірювання ціннісної орієнтації особи, вона повинна відповісти на питання: «Наскільки ви схожі на цю людину?» [37, с. 55]. Шкала є шестибальною і варіюється від 6 – «Дуже схожий на мене» до 1 – «Зовсім на мене не схожий», за нею респондент повинен визначити свою схожість або несхожість з кожним портретом. Такий тип шкалування широко використовується як самим III. Шварцом, так і іншими дослідниками [10; 33; 31; 15].

Варто зазначити, що дослідники мають традицію адаптувати опитувальники до цілей власного дослідження. Так, маючи на меті [22, с. 240] виміряти батьківські соціалізаційні цінності та цінності, сприйняті підлітками, респондентів просили відповісти на адаптовані запитання ти-

пу «Як би Ви хотіли, щоб Ваш син/ дочка відповів/-ла на це запитання?» та відповідно «Як би Ваш батько/ мати хотів/-ла, щоб Ви відповіли на це запитання?».

Ще буде розглянуто спеціально розроблені шкали для вимірювання одиничних ціннісних орієнтацій індивіда або специфічних ціннісних характеристик: вимірювання цінності «прожити захоплююче життя» [8], моральних цінностей [9], традиційних азійських культурних цінностей [18] та цінностей-уявлень щодо гендерних відношень [19]. Для вимірювання передання азійських цінностей – таких, як конформність, гармонійність, традиційність, емоційний самоконтроль, – використовувалась Asian Values Scale (AVS). Оригінальна шкала містить 36 пунктів, які респондент повинен проранжувати (від 1 – «Повністю не погоджуюсь» до 7 – «Повністю згоден»), відповідно до того, наскільки він згоден або не згоден з певним твердженням. Знаково, що пункти шкали знаходяться на відносно рівному інтервалі один від одного, що вже свідчить про валідний інструментальний апарат. Ця шкала використовувалась у дослідженні передання цінностей у сім'ях-іммігрантах з Азії, що проживають в Америці [18]. Згідно з метою свого дослідження, дослідник залишив у шкалі лише 17 пунктів (які саме – вказано не було). Прикладом шкали у другому випадку слугує Sex Role Orientations (SRO-S) scale, яка вимірює ступінь консервативності щодо гендерного розподілу влади та обов'язків між чоловіками та жінками. У дослідженні була використана скорочена версія такої шкали [20, с. 88]. Респондентам пропонується проранжувати твердження типу: «У випадку сварки між чоловіком та дружиною, за чоловіком завжди повинно бути останнє слово» [20, с. 88] за шкалою від 1 – «Повністю не погоджуюсь» до 4 – «Повністю погоджуюсь». Таке шкалування відповідей швидше можна віднести до номінального типу шкал, які зазвичай вважаються не надто надійними. Адже, як зазначалося, чим більше пунктів має шкала, тим вища наповненість шкали, тим надійнішими та точними будуть результати. Однак для цілей дослідження, можливо, така шкала є прийнятним варіантом. У таблиці 1 представлено узагальнену схему методик вимірювання ціннісних орієнтацій.

Насамкінець варто зазначити про некоректність підбраного інструментарію у дослідженні А. Ліфброера [25] при вивченні міжгенераційного передання біхевіоральних паттернів, до евристичної моделі якого включалися ціннісні орієнтації батьків та дітей. Для цього автор виокремив два індикатори для вимірювання ціннос-

Таблиця 1. Узагальнена схема методик вимірювання ціннісного міжгенераційного внутрішньосімейного зв'язку

№ п/п	Особливості застосування	Автор	Назва шкали	Приклади основних питань та альтернатив
1	При дослідженні впливу стратифікаційно-структурної або класової позиції сім'ї.	М. Кон (M. Kohn)	Вимірювання ціннування «самостійності»	«Які три характеристики з наведених на картці ви б визначили як найцінніші від усіх?»; «Яку характеристику з наведених на картці ви б визначили як найбільш цінну від усіх?»; «Яку характеристику з наведених на картці ви б визначили як найменш цінну від усіх?»; «Які три характеристики з наведених на картці ви б визначили як менш цінні від усіх?». 5 – найбажаніша характеристика; 4 – три найцінніші характеристики; 3 – для цінностей-«філлерів»; 2 – три найменш цінні; 1 – найменш цінна від усіх.
2	При дослідженні впливу культурного контексту на ціннісні орієнтації дітей; стратифікаційно-структурної позиції сім'ї; при констатуванні ціннісного зв'язку.	Ш. Шварц (S. Schwartz)	Schwartz Value Survey	«Наскільки такі характеристики є провідними принципами у вашому житті?»; 7 – найважливіша від усіх; 6 – дуже важлива; 3 – важлива; 0 – не важлива; -1 – протилежна до моїх цінностей.
			Portrait Values Questionnaire	«Наскільки ви схожі на цю людину?»; 1 – дуже схоже на мене; 2 – схоже на мене; 3 – певною мірою схоже на мене; 4 – трохи схоже на мене; 5 – не схоже на мене; 6 – не схоже на мене взагалі.
3	При дослідженні локальних, специфічних цінностей; при констатуванні ціннісного зв'язку.	Б. Кім, Д. Аткинсон, П. Янг (B. Kim, D. Atkinson, P. Yang)	Asian Values Scale	«Наскільки ви погоджуєтесь з наведеними далі судженнями?»; 1 – дуже не погоджуюсь, 2 – скоріше не погоджуюсь, 3 – трохи не погоджуюсь; 4 – не заперечую, але й не погоджуюсь; 5 – трохи погоджуюсь; 6 – швидше погоджуюсь; 7 – дуже погоджуюсь.
		Д. Бродан, Н. Кутнер (D. Brogan, N. Kutner)	Sex Role Orientations scale	Наскільки ви погоджуєтесь з наведеними нижче твердженнями?»; 1 – повністю не погоджуюсь, 2 – скоріше не погоджуюсь, 3 – швидше погоджуюсь, 4 – повністю погоджуюсь.

тей. «Частота відвідування церкви?» утворювала перший індикатор та була закодована як частота відвідування церкви протягом тижня. Наступний називався «Ставлення до сімейного життя», за яким вимірювалася важливість шлюбу, розподіл обов'язків у сім'ї тощо. Постає питання адекватності такої шкали для вимірювання ціннісних орієнтацій батьків та дітей для подальшого їхнього порівняння. Відповідно, варто перевірити, наскільки надійними є результати дослідження. Використавши таку методику, автор показав, що на певних етапах життя ставлення батьків та дітей до певних об'єктів або явищ були подібними або відмінними.

Таким чином, методики, використовувані дослідниками, залежали від цілей та культурного типу суспільства, у якому проводилося дослідження. Тип використовуваної шкали абсолютно залежить від цілей дослідження: чи дослідник хоче вимірювати ціннісний зв'язок між батьком та дитиною, сформований під впливом соціально-структурної позиції сім'ї, чи дослідник має на меті лише констатувати подібність цінностей у певному часовому проміжку, на певному етапі життя індивідів. Переваги та недоліки кожного виду шкал простежуємо у таблиці 2.

Проаналізувавши всі шкали, можна сказати, що найбільш універсальними є шкали PVQ і

Таблиця 2. Узагальнена схема переваг та недоліків використання кожного типу шкал

Найменування шкали	Тип будови шкали	Переваги	Недоліки
Шкала М. Кона	Псевдометрична шкала	– Завдяки своїй будові може вловити основні модальності варіативності індивідуальних ціннісних коливань.	– Необхідність адаптації шкали для дослідження інших ціннісних індексів. – Проблемність застосування для інших типів суспільств. – Не враховує культурних варіацій в інтерпретації пунктів шкали. – Постало питання щодо валідності інструментарію у відповідності до нових ціннісних тенденцій.
SVS	Шкала Лайкерта	– Культурно-універсальна: враховує варіації у інтерпретації пунктів шкали. – Можливість перекладу пунктів шкали.	– Менш чутлива до індивідуальних ціннісних варіацій. – Складна мова опитувальника, вимагає наявності достатнього освітнього рівня у респондента.
PVQ		– Культурно-універсальна. – Зрозуміла мова опитувальника: простота викладу пунктів шкали та спрощене віяло відповідей.	– Менш чутлива до індивідуальних ціннісних варіацій.
AVS	Порядкова шкала	– Якісно розроблене віяло відповідей, що дозволяє деталізувати розподіл індивідуальних ознак.	– Закріплена за одним типом культури; підходить лише для індивідуалістичних суспільств. – Використання для вивчення інших суспільств може викликати систематичні помилки вимірювання.
SRO-S	Номінальна шкала	– Використовується, якщо задовольняє методологічні вимоги дослідника.	– Майже дихотомічне віяло відповідей, що знижує надійність такої шкали. – Була розроблена у 1976 р., що вказує на її застарілість та неконкурентноспроможність з новішими видами шкал. – Швидше вимірює атит'юд до певного об'єкта, явища, аніж глибинні ціннісні регулятори поведінки, мотиви.

SVS Ш. Шварца, тому що вони охоплюють найширшу ціннісну варіативність у суспільстві. Прикладом якісної шкали вимірювання певної ознаки слугує культурно-сфокусований опитувальник AVS щодо ціннісних орієнтацій сімей-іммігрантів. Грамотно побудована шкала гарантує коректність та валідність отриманих даних. Увагу привертають також неграмотно побудовані шкали як приклади недорозробленого інструментарію, що може призвести до систематичних помилок у вимірюванні.

Висновки

Типологія процесу передання цінностей у сім'ї є вкрай варіативною: вивчається як вплив структурних компонентів, так і культурного клімату на передачу цінностей. Вимірвальні моделі ретрансляції цінностей потребують 1) концентрації на двонаправленості зв'язку батько-дिति-

на; 2) уваги як до результату, так і до процесу передання цінностей та контролювання макро-структурних та макрокультурних характеристик соціальної реальності.

У моделі передачі цінностей від батьків до нащадків як дитина, так і батьки розглядаються як активні суб'єкти взаємодії. Існує низка чинників-змінних, які можуть впливати як позитивно, так і негативно на ціннісний зв'язок між батьками і дітьми: такі, що стосуються 1) внутрішньосімейних процесів, та такі, що стосуються 2) загального макросоціологічного контексту, у якому перебуває сім'я. Окрім того, не варто оминати увагою біологічний фактор, який інтерпретується соціумом у вигляді приписного соціального статусу особистості та медіює передачу цінностей. Відповідно до власних теоретичних конструктів, дослідники розробляють відповідний інструментарій.

Існує необхідність експліцитного розрізнення між впливом цінностей батька та матері, що

можуть різним чином та з різною інтенсивністю впливати на інтерналізацію дітьми цінностей. Представлені теорії приховують цю проблему за терміном «інтерналізація цінностей дитиною», маючи на увазі селективність дітей у сприйнятті цінностей. При конструюванні виміральної моделі потрібно зважати на цей впливовий чинник.

Визначившись з теоретичним підходом до вивчення передання цінностей, дослідник обирає тип методики, за якою буде розробляти шкалу для дослідження. Було виділено три типи методик. Першу започаткував М. Кон щодо вимірювання ціннісних орієнтацій у батьків та дітей, сформованих під впливом їхньої стратифікаційно-класової позиції. Універсальність такої методики полягає у тому, що вона підходить для вивчення як впливу соціально-стратифікаційної структури на ціннісні орієнтації сім'ї, так і для визначення наявності та сили зв'язку між батьками та нащадками. Однак потрібно враховувати тенденції, описані Р. Інглхартом, щодо поширення цінування автономності, самостійності у постіндустріальних країнах.

Досліджуючи вплив культурного контексту, найчастіше використовують підхід, започаткований Ш. Шварцом. SVS-шкала є надійною завдяки

восьмипунктному віялу відповідей, що розподілені на відносно рівні інтервали на певному проміжку, що гарантує валідність інструментарію. Проте, як зазначає сам дослідник, вона є заскладною для сприйняття певними групами населення. Розроблена PVQ-шкала не має такого недоліку: простота викладу пунктів шкали та спрощене віяло відповідей гарантують зменшення статистичних помилок. Універсальність використання таких шкал полягає у відсутності необхідності адаптації пунктів шкали та віяла відповідей для дослідження у різних регіонах світу. Такий тип шкали також уможливорює дослідження особливостей передання цінностей у сім'ї.

Досліджуючи передання особливих ціннісних орієнтацій від батьків до дітей, дослідники використовують різні методики вимірювання. Проаналізовані шкали AVS і SRO-S можуть використовуватися для досягнення специфічних цілей у дослідженні, що скорочує можливість їхнього використання для вивчення ширшого діапазону дослідницьких проблем. Проте варто взяти до уваги детально розроблені пункти віяла відповідей у шкалі AVS, які з високою точністю покривають особистісну варіативність розподілу певних ціннісних орієнтацій особистості.

Список літератури

1. Девятко И. Ф. Качество измерения. Социологические индексы и шкалы. Гл. 6 // Методы социологического исследования / И. Ф. Девятко; [ред. М. Г. Тюлькина, отв. за вып. Л. Е. Петрова]. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 1998. – С. 103–123.
2. Кон М. Л. Соціальні класи та відношення батьки-діти: інтерпретація // Соціальні структури і особистість : дослідження Мелвіна Л. Кона та його співпрацівників ; [пер. з англ. і ред. В. Є. Хмелька]. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2007. – Розд. 1. – С. 32–44.
3. Кон М. Л. Стратифікація, професія та орієнтації // Соціальні структури і особистість : дослідження Мелвіна Л. Кона та його співпрацівників ; [пер. з англ. і ред. В. Є. Хмелька]. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2007. – Розд. 2. – С. 70–94.
4. Норт Д. Вступ до проблеми інституцій та інституційної зміни // Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; [пер. І. Дзюби]. – К. : Основи, 2000. – С. 11–21.
5. Паніна Н. В. Аналіз і проблема вимірювання. Лекція 7 / Н. В. Паніна ; [наук. ред. М. М. Чурилов] // Технологія соціологічного дослідження : курс лекцій. – К. : Наукова думка, 1996. – С. 147–166.
6. Соціальна структура та передача цінностей у сім'ї / М. Кон, К. Сломчинський, К. Шоенбах // Соціальні структури і особистість : дослідження Мелвіна Л. Кона та його співпрацівників ; [пер. з англ. і ред. В. Є. Хмелька]. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2007. – Розд. 12. – С. 274–300.
7. Aavik A. Parenting Practices and Personal Values: Comparison Between Parents Of Institutionalized And Non-Institutionalized Adolescents / A. Aavik, T. Aavik, J. Korgesaar // Journal of the Humanities and Social Sciences. – 2006. – Vol. 10, No. 1. – P. 44–56.
8. Albert I. Intergenerational Transmission of Values in Different Cultural Contexts: A Study in Germany and Indonesia [Electronic resource] / I. Albert, G. Trommsdorff, L. Wisnubrata. – Mode of access: http://www.iaccp.org/drupal/sites/default/files/spetses_pdf/24_Albert.pdf. – Title from the screen.
9. April T. Parent And Peer Influences: Their Role in Predicting Adolescent Moral Values and Delinquent Behavior [Electronic resource] / M. T. April. – Mode of access: http://digitool.library.colostate.edu//exlibris/dt/d3_1/apache_media/L2V4bGlicmlzL2R0bC9kM18xL2FwYWNoZV9tZWRpYS8xMjA1MTg=.pdf. – Title from the screen.
10. Value Transmission in the Family: Do Adolescents Accept the Values Their Parents Want to Transmit? / D. Barni, S. Ranieri, E. Scabini, R. Rosnati // Journal of Moral Education. – 2011. – No. 1. – P. 105–121.
11. Boehnke K. Value Transmission and Zeitgeist Revisited / K. Boehnke, A. Hadjar, D. Baier ; [ed. by U. Schonpflug] // Cultural Transmission: Psychological, Developmental, Social, and Methodological Aspects. – Cambridge University Press, 2009. – P. 441–460.
12. Cohen-Scali V. The Influence of Family, Social, and Work Socialization on the Construction of the Professional Identity of Young Adults / V. Cohen-Scali // Journal of Career Development. – 2003. – Vol. 29. – No. 4. – P. 237–249.
13. Davis-Kean P. The Influence of Parent Education and Family Income on Child Achievement: The Indirect Role of Parental Expectations and the Home Environment / P. Davis-Kean // Journal of Family Psychology. – 2005. – Vol. 19, No. 2 – P. 294–304.
14. Fischer R. Congruence and Functions of Parent and Cultural Values: Do My Values Reflect My Culture's Values? / R. Fisher // Personality and Social Psychology Bulletin. – 2006. – Vol. 32, No. 11. – P. 1419–1431.
15. Gecas V. Sex and Class Differences in Parent-Child Interaction: A Test of Kohn's Hypothesis / V. Gecas, F. I. Nye // Journal of Marriage and Family. – 1974. – Vol. 36, No. 4. – P. 742–749.

16. Grolnick W. Internalization within the Family : The Self-Determination Theory Perspective / W. S. Grolnick, E. L. Deci, R. M. Ryan // Parenting and Children's Internalization of Values: A Handbook of Contemporary Theory. – Wiley, 1997. – P. 135–161.
17. Hong X. Childrearing Values in the United States and China : A Comparison of Belief Systems and Social Structure [Electronic resource] / X. Hong. – USA, 2001. – Mode of access: http://books.google.com.ua/books?id=59_qSWLR3CgC&pg=PA4&lpg=PA4&dq=Childrearing+values+in+the+United+States+and+China+:++a+comparison+of+belief+systems+and+social+structure&source=bl&ots=rt7jDfg_eI&sig=fzaTEA1KWWs8CaAAoSGZ_A3-YEA&hl=uk&sa=X&ei=x4ZbU-. – Title from the screen.
18. Hynie M. Parent-Child Value Transmission Among Chinese Immigrants to North America : The Case of Traditional Mate Preferences / M. Hynie, R. N. Lalonde, N. Lee // Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology. – 2006. – Vol. 12, No. 2. – P. 230–244.
19. Idema H. Transmission of Gender-Role Values in Turkish-German Migrant Families: The role of Gender, Intergenerational and Intercultural Relations / H. Idema, K. Phalet // Zeitschrift für Familienforschung. – 2007. – Heft 1. – P. 71–105.
20. Inglehart R. Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006 / R. F. Inglehart // West European Politics. – 2008. – Vol. 31. – P. 130–146.
21. Knafo A. Accounting for Parent-Child Value Congruence: Theoretical Consideration and Empirical Evidence / A. Knafo, S. Schwartz ; [ed. by U. Schonpflug] // Cultural Transmission: Psychological, Developmental, Social, and Methodological Aspects. – Cambridge University Press, 2009. – P. 240–269.
22. Knafo A. Identity Formation and Parent-Child Value Congruence in Adolescence / A. Knafo, S. H. Schwartz // British Journal of Developmental Psychology. – 2004. – Vol. 22. – P. 439–458.
23. Kuczynski L. Value Socialization in a Bidirectional Context / L. Kuczynski, S. Marshall, K. Schell // Parenting and Children's Internalization of Values: A Handbook of Contemporary Theory. – Wiley, 1997. – P. 23–50.
24. Li L. C. The Contributions of Participant Asian Values Adherence, Counselor Acknowledgment and Processing of Racial Differences, and Counselor Cultural Values Expression, to the Prediction of Perceptions of Counselor Effectiveness [Electronic resource] / L. C. Li. – Mode of access: <http://drum.lib.umd.edu/bitstream/1903/1938/1/umi-umd-1635.pdf>. – Title from the screen.
25. Liefbroer A. Intergenerational Transmission of Behavioral Patterns: Similarity of Parents' and Children's Family-Life Trajectories [Electronic resource] / A. C. Liefbroer, C. H. Elzinga. – Mode of access: <http://home.fsw.vu.nl/ch.elzinga/Transmission.pdf>. – Title from the screen.
26. Luster T. The Relation between Parental Values and Parenting Behavior: A Test of the Kohn Hypothesis / T. Luster, K. Rhoades, B. Haas // Journal of Marriage and Family. – 1989. – Vol. 51, No. 1. – P. 139–147.
27. Maier K. Transmitting Educational Values: Parent Occupation and Adolescent Development [Electronic resource] / K. S. Maier. – Mode of access: http://www.sscnet.ucla.edu/celf/2010_conference_articles/maier15_2005.pdf. – Title from the screen.
28. Mcleod J. Social Structure and Personality / J. D. Mcleod, K. J. Lively. – Handbook of Social Psychology. – New York, NY: Kluwer-Plenum. – 2003. – P. 77–102.
29. Myers S. An Interactive Model of Religiosity Inheritance: The Importance of Family Context / S. M. Myers // American Sociological Review. – 1996. – Vol. 61. – P. 858–866.
30. Rohan M. J. Value Transmission in Families [Electronic resource] / M. J. Rohan, M. P. Zanna // The Psychology of Values : The Ontario Symposium. – Vol. 8. – P. 253. – Mode of access: http://www.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=DACsdMk7qqoC&oi=fnd&pg=PP2&dq=The+Psychology+of+Values+:+The+Ontario+Symposium&ots=u1wGxsJtx8&sig=t9TH1u2r4y-aqrp0esEyhfidHLd8&redir_esc=y#v=onepage&q=The%20Psychology%20of%20Values%20%3A%20The%20Ontario%20Symposium&f=false. – Title from the screen.
31. Rosen B. Family Structure and Value Transmission / B. Rosen // Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development. – Vol. 10, No. 1. – 1964. – P. 59–76.
32. Schonpflug U. The Transmission Process: Mechanisms and Contexts / U. Schonpflug, L. Bilz ; [ed. by U. Schonpflug] // Cultural transmission: Psychological, Developmental, Social, and Methodological aspects. – Cambridge University Press, 2009. – P. 212–240.
33. Schonpflug U. Intergenerational Transmission in Turkish Immigrant Families: Parental Collectivism, Achievement Values and Gender Differences / K. Phalet, U. Schonpflug // Journal of Comparative Family Studies. – 2001. – Vol. 32, No. 4. – P. 489–504.
34. Schwartz S. An Over View of the Schwartz Theory of Basic Values [Electronic resource] / S. H. Schwartz. – Mode of access: <http://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=orpc>. – Title from the screen.
35. Schwartz S. A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work / S. H. Schwartz // Applied Psychology: An International Review. – 1999. – Vol. 48, No. 1. – P. 23–47.
36. Schwartz S. A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations [Electronic resource] / S. H. Schwartz. – Mode of access: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/core_ess_questionnaire/ESS_core_questionnaire_human_values.pdf. – Title from the screen.
37. Tam K.-P. What Values Do Parents Want to Socialize in Their Children? [Electronic resource] / K.-P. Tam, S.-L. Lee. – Mode of access: <http://jcc.sagepub.com/content/early/2010/01/04/0022022109354379.full.pdf+html>. – Title from the screen.
38. Biblarz T. Social Mobility Across Three Generations / Timothy J. Biblarz, Vern L. Bengston, Alexander Bucur // Journal of Marriage and the Family. – 1996. – Vol. 58. – P. 188–200.
39. Trommsdorff G. Are Mother-Child Similarities in Value Orientation Related to Mothers' Parenting? A Comparative Study of American and Romanian Mothers and Their Adolescent Children // G. Trommsdorff, M. Friedlmeier // European Journal of Development Psychology. – 2011. – Vol. 8, No. 6. – P. 661–680.
40. Trommsdorff G. Intergenerational Relations and Cultural Transmission / G. Trommsdorff ; [ed. by U. Schonpflug] // Cultural Transmission: Psychological, Developmental, Social, and Methodological aspects. – Cambridge University Press, 2009. – P. 126–161.
41. Parents' Child-Rearing Values and Beliefs in the United States and Russia: The Impact of Culture and Social Class / J. R. Tudge, D. M. Hogan, I. A. Snezhkova, N. N. Kulakova, K. E. Etz // Infant and Child Development. – 2000. – Vol. 9, Issue 2. – P. 105–121.
42. Tufis P. Social Status and Child-Rearing Values [Electronic resource] / P. A. Tufis. – Mode of access: http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30862306/The_Values_of_Romanians_corect2_28-07-08.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1397421965&Signature=hyZFNV6AgubfSDmGfq3NaNqtU4%3D&response-content-disposition=inline#page=193. – Title from the screen.
43. Wright J. Social Class and Parental Values for Children: A Partial Replication and Extension of the Kohn Thesis / J. D. Wright, S. R. Wright // American Sociological Review. – 1976. – Vol. 41, No. 3. – P. 527–537.
44. Chin-Chun Yi. The Intergenerational Transmission of Family Values: A Comparison between Teenagers and Parents in Taiwan / Chin-Chun Yi, Chin-Fen Chang, Ying-Hwachang // Journal of Comparative Family Studies. – 2004. – Vol. 35, No. 4. – P. 523–545.

S. Khutka, Y. Kovalevska

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL PECULIARITIES OF MEASUREMENT OF PARENTAL VALUES TRANSMISSION TO CHILDREN

Review of contemporary studies in area of parents-children values' retranslation is presented. Three groups of relevant research are differentiated by the criteria of completeness of parental values replication in children and with respect to the processes (intrafamily, micro- and macro-social) that support it. The first group of studies describes retranslation of cultural values. The second one examines retranslation of values that were formed with respect to effects of social stratification positions of individuals. The third one is focused on measurement of retranslation of specific individual values (like religiosity, political preferences, moral norms etc.).

Keywords: values orientations, transmission of values between parents and children, measurement of values' retranslation.

Матеріал надійшов 22.04.2014

УДК 128:303; 316.752

Виноградов О. Г., Попова А. О.

ВИМІРЮВАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ВЕРСІЇ ЗАПИТАЛЬНИКА «МІРА ОСМИСЛЕНОСТІ ЖИТТЯ»

У статті представлено результати пошукового дослідження вимірювальних характеристик україномовної версії запитальника «Meaningful life measure»: надійності-узгодженості, конвергентної, конструктивної і критеріальної валідності. Конфірматорний факторний аналіз пунктів методики показав недостатнє відтворення факторної структури на вибірці студентів, що може зумовлюватися неуважністю респондентів. Виявлений зв'язок між факторами запитальника і методикою, запропонованою В. Є. Хмелько. Також встановлено слабкий зв'язок між осмисленістю життя і зацікавленістю політикою.

Ключові слова: сенс/смысл життя, сенсо(смысло)життєві орієнтації, валідність, надійність, факторна структура.

Поняття «сенс життя» і «осмисленість людиною свого існування» займають важливе місце в соціогуманітарних науках, переважно у філософії та екзистенційній психології (В. Франкл [6], А. Леонтьєв [2], Б. Братусь, Є. Субботський, В. Столін). Започаткована Максом Вебером традиція «розуміючої соціології», основною ідеєю якої є акцентування та зосередження саме на тих сенсах, які люди вкладають у свої дії, поширю-

ється у вченнях й інших соціологів (А. Шютц, Дж. Мід, Т. Парсонс).

Єднальною тезою сучасного вивчення сенсожиттєвої проблематики вітчизняними соціологами (Н. Костенко [1], А. Ручка [5], А. Яковенко [8]) є те, що відмінні соціальні позиції людей сприяють утворенню у них відмінних індивідуальних емоційних та когнітивних структур, що і виявляє себе у різних оцінках